

EL CÀNON POÈTIC CATALÀ
DEL PRIMER TERÇ DEL SEGLE XX.
LA PROPOSTA DE RAFAEL TASIS

JORDI MALÉ
Universitat de Lleida

Rafael Tasis va escriure el llibret *La literatura catalana moderna*, d'una vuitantena de pàgines, en plena Guerra Civil i per encàrrec del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, que volia encetar una col·lecció titulada Aspectes de l'Activitat Catalana. Va ser publicat al final del 1937, en tres versions: catalana, castellana i francesa, la qual cosa testimonia la finalitat primera de la col·lecció, que era divulgar la vida cultural del país en diversos àmbits (TASIS 1938a).¹

El mateix escriptor explicava, en un article aparegut poc després de publicar-se el llibre, que l'havia hagut de redactar, ateses les circumstàncies de la guerra, «amb molta —massa— rapidesa», la qual cosa no havia impedit que la crítica se n'ocupés, en general amb benivolència, i que alguns consideressin l'obra, afegia, «com una història de la literatura catalana moderna, quan no n'és sinó un prospecte» (TASIS 1938a). Bo i acceptant el qualificatiu de prospecte tenint en compte la brevetat del volum, resulta indubtable que *La literatura catalana moderna* és una petita història de la literatura catalana, i més en concret, de la del primer terç del segle xx. O perfilant-ho encara més: de la literatura catalana escrita entre el tombant de segle i el primer any de la Guerra Civil.

En la ressenya que Domènec Guansé va dedicar-li a *La Publicitat* (el 17 de novembre de 1937), el crític tarragoní apuntava que l'estudi

1. La col·lecció va arribar a tenir cinc números; els altres quatre van ser: *Com faig un curs comentant la història de la cultura* (1937), de Josep Lleonart; *La universitat de Catalunya* (1937), de J. Navarro Costabella; *La pintura catalana contemporània* (1937), de Sebastià Guasch, i *La literatura catalana a l'estranger* (1937), de Lluís Bertran. Malgrat que tots quatre volums duen a la coberta l'any 1937, les ressenyes que van rebre posen de manifest que, a diferència del de Tasis, van aparèixer el 1938 (CAMPILLO 1994: 147-149).

de Tasis «no és un enfarfec de noms, de títols i de dades, sinó un ràpid esclariment del que representen els autors i obres que en destaca i una sumària, però articulada valoració del conjunt». I hi afegia: «Acceptant, com és de llei en una obra de divulgació, el que en podríem dir criteri oficial, no deixa de matisar-lo d'una manera ben personal» (GUANSÉ 1937).

Segons Guansé, doncs, en aquesta obra Tasis acceptava, però «matisant-lo», el «criteri oficial» sobre la literatura catalana moderna —que avui historiogràficament qualificariem de *contemporània*—, bo i entenent per «criteri» la selecció d'obres i autors considerats més rellevants, això és, el que en seria el cànon.² Però, qui el determinava, aquest criteri?

En adjectivar-lo d'«oficial», Guansé sembla remetre a una institució de la qual emanés algun tipus d'autoritat en matèria literària, talment com la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans encarnava l'oficialitat en tot el que feia referència a llengua. Cap altra secció de l'IEC, però, com tampoc la tot just creada Institució de les Lletres Catalanes, havien establert, a través d'alguna publicació o bé algun informe o dictamen, cap criteri, és a dir, cap repertori canònic de la literatura catalana.³ El qualificatiu d'«oficial», doncs, caldria entendre'l referit a altres factors que intervenen en la confecció dels cànons i que tenen una dimensió pública, com serien la crítica i la història literàries, particularment referides a la literatura de principis del segle xx.

2. Per al concepte de *cànon*, i també de *corpus*, vegeu SULLÀ 2010: 63-64. Simplificant-ho: dins una literatura, el *cànon* seria «el seguit dels grans autors i de les obres mestres», mentre que el *corpus* inclouria també «una multitud d'autors i d'obres menors», per damunt dels quals destacarien els autors del *cànon*, això és, els *clàssics* (si guin antics o, com en el cas que ens ocupa, moderns).

3. Tampoc la Universitat de Barcelona, dins la qual la literatura catalana tan sols va ser objecte d'alguna assignatura durant la Segona República, quan esdevingué Universitat Autònoma (MALÉ 2003b: 81-96). Sí que s'havien fet classes de literatura catalana als Estudis Universitaris Catalans a partir del 1904 (amb un precedent el 1897), però cal no oblidar que, malgrat l'alt nivell acadèmic, estrictament no van ser uns estudis oficials, a banda que sols s'hi van tractar autors medievals —mentre que a l'Autònoma també es va fer una assignatura dedicada al segle XIX i una altra a «la poesia postmaragalliana» (MALÉ 2003a: 45-54). Sobre el cànon i l'acadèmia, vegeu PICORNELL 2010.

Dins l'àmbit de la historiografia literària catalana, Guansé i Tasis podien tenir presents tres obres. D'una banda, quatre anys enrere, el 1933, havia aparegut, publicada a París per l'editorial Belles Lettres (però impresa a Barcelona), *La littérature catalane contemporaine 1833-1933*, de l'historiador occità Jean Jacques Achille Bertrand, establert a Barcelona, on era director de l'Institut Francès.⁴ El 1927, d'altra banda, Lluís Nicolau d'Olwer havia donat a llum un *Resum de literatura catalana*, una petita i particular història literària que dedicava unes poques pàgines a autors recents. I poc abans, el prevere Josep Comerma havia publicat la molt més voluminosa, però molt menys interessant, *Història de la literatura catalana* (1923), que també arribava fins als autors del primer quart del segle xx.⁵

Quant a la crítica, eren diversos els crítics del primer terç de segle, a part dels mateixos Guansé i Tasis, que havien assolit anomenada: des de Manuel de Montoliu fins a Carles Riba, passant per Jaume Bofill i Ferro, Josep M. Capdevila, Joaquim Folguera, Josep Farran i Mayoral, Joan Arús, Agustí Esclasans, Tomàs Garcés i Marià Mament, entre altres. Des d'un punt de vista pràctic, de tots els aplecs de textos crítics publicats per aquests autors, els que més servei haurien pogut fer a Tasis a l'hora d'escriure el seu «prospecte» eren sobretot els que tenien una certa dimensió històrica, com ara *Les noves valors de la poesia catalana* (1919), de Folguera, que no deixa de constituir un cànon dels poetes catalans de les dues primeres dècades; *Evolució de la poesia catalana* (1922), de Joan Arús, i, en menor mesura, *Les idees literàries en la Renaixença catalana* (1934), d'Octavi Saltor (que arriba fins als autors del primer terç del segle xx).

També havien de resultar-li molt útils, finalment, les antologies que contenien algun pròleg o estudi amb una perspectiva igualment

4. L'edició d'aquesta obra va motivar articles com el de J. V. Foix a *La Publicitat* del 9 d'abril de 1933 (FOIX 1990: 58-59) o el que va aparèixer a *Mirador* el 18 de maig de 1933 (signat amb les inicials D. P.).

5. La *Història sumària de la literatura catalana* de Manuel Garcia Silvestre, de 1932, sols arribava fins al segle XIX. Sobre les històries generals de la literatura catalana, vegeu MALÉ 2001a. També cal fer esment, dins l'àmbit del teatre, de l'obra *El arte dramático en el resurgir de Cataluña* (1917), de Francesc Curet, que vol ser una història de la producció teatral catalana des dels inicis fins al tombant de segle.

històrica, com les dues d'Albert Schneeberger, *Anthologie des poètes catalans contemporains depuis 1854* (1922) i *Conteurs catalans* (1926);⁶ l'antologia poètica *Katalanische Lyrik der Gegenwart* (1923), de Rudolf Grossmann;⁷ l'*Antologia di poeti catalani contemporanei 1845-1925* (1926), de Cesare Giardini,⁸ i l'*Antologia general de la poesia catalana* (1936), de Martí de Riquer, Josep M. Miquel i Vergés i Joan Teixidor (aquest últim és qui signa l'estudi de la part dedicada a la poesia moderna i, per simplificar, parlarem sempre de l'antologia de Teixidor).⁹

Els parers a vegades divergents de tots aquests crítics difícilment permetien fixar un «criteri oficial» respecte a la literatura d'aquelles dècades, talment com cap de les històries literàries esmentades abans podia ser vista com a representant del cànon «oficial» de la literatura catalana aleshores contemporània. Però sí que és cert que els punts de coincidència entre crítics i historiadors respecte a la jerarquització i la valoració de certs autors constituïren un consens que es podria qualificar, com fa Guansé, d'«oficial».

Val a dir que Tasis no inclou cap bibliografia al final de l'obra de 1937 i, consegüentment, no podem tenir la certesa de quines fonts va consultar, excepció feta del *Resum de literatura catalana* de Nicolau d'Olwer, perquè en cita alguna expressió i és evident que, malgrat que no n'esmenti mai el títol (però sí el nom de Nicolau), el segueix de prop en el comentari sobre alguns autors (com, per exemple, Maragall).¹⁰

6. Sobre Schneeberger i la seva recepció, vegeu TRENC 2017.

7. Sobre Grossmann, vegeu ROBLES 2005: 220-221, i GUARDIOLA 1990: 209-213.

8. Sobre Giardini, vegeu RIGOBON 2011: 22-24, i GAVAGIN 2011.

9. Menys servei podia fer a Tasis l'*Antologia de poetes catalans moderns* (1914), d'Alexandre Plana, l'interessant pròleg de la qual vol ser un estudi crític i no pas històric, o sigui, sense perspectiva diacrònica, de les diverses tendències de la poesia catalana de l'època —la qual cosa no vol dir que, en consultar-la, no en pogués llevar profit per caracteritzar algun autor. És un cas semblant al de l'esmentat assaig d'Octavi Saltor *Les idees literàries en la Renaixença catalana*, el centre d'atenció del qual no són les tendències poètiques, sinó els temes literaris —i no és casual, en aquest sentit, que Saltor citi molt sovint l'estudi introductori de l'antologia de Plana.

10. En un text d'homenatge a Nicolau de 1958, Tasis el qualifica de «mestre» i es refereix al *Resum* afirmant que «ni els més voluminosos estudis recents [l']han pogut treure del seu lloc d'honor com a exposició lúcida, ordenada i d'exacta valoració de tot

La literatura catalana moderna s'enceta amb un capítol titulat «Panorama de la literatura catalana: dels trobadors a Verdaguer», que ocupa poc més de vuit pàgines de la vuitantena del volum. Tasis compleix l'expedient de repassar, amb voluntat informativa, els noms de les figures més destacades de les lletres catalanes des de l'època medieval fins al segle XIX. Els altres sis capítols s'ocupen dels autors post-verdaguerians i, doncs, *moderns*, la majoria coetanis de Tasis.¹¹

Els dos últims d'aquests sis capítols tracten, respectivament, de «La crítica i l'assaig» i de «L'esforç editorial» (en aquest, es ressegueixen les principals publicacions periòdiques i les editorials de l'època). Dels altres quatre, tres tracten, respectivament i en aquest ordre, de les modalitats literàries de la poesia —l'única de què ens ocuparem aquí—, el teatre i la novel·la (encabint en aquest darrer concepte la narrativa i la prosa de creació en general). I un únic capítol, el segon, és dedicat a un escriptor: Joan Maragall (amb el títol de «Maragall, patriarca del Modernisme»).

Això últim posa de manifest el paper cabdal que Tasis atorgava a l'autor d'*El comte Arnau* dins el cànon literari modern, un paper no unànimement reconegut per la historiografia i la crítica literàries d'aquelles primeres dècades de segle. D'una banda, és igualment l'únic autor que, després de Verdaguer, té un capítol propi tant en la *Història de la literatura catalana* de Comerma, que veu la seva aparició com un «esdeveniment transcendent dins el curs de les nostres Lletres» (1923: 358), com en *La littérature catalane contemporaine 1833-1933* de Bertrand, que el qualifica d'«une des plus hautes figures de la littérature européenne moderne» (1933: 76); dos judicis en la mateixa línia del d'Octavi Saltor, que el considera «l'instaurador d'una nova època» literària (1934: 16 i 41). En canvi, Nicolau d'Olwer, en el *Resum*, si bé li dedica algunes ratlles més que als altres autors moderns,

el procés de les nostres lletres» (TASIS 1958: 101). En un discurs de 1966, d'altra banda, després de recordar que de jove no va tenir mestres, enumerava les persones que, «ja de gran, han volgut guiar-me amb consells i lliçons», i esmentava en primer lloc Nicolau (TASIS 2011: 420).

11. A partir d'ara empraré sempre l'adjectiu «modern» amb el mateix sentit i abast cronològic que Tasis.

el té per «el darrer romàntic català» (NICOLAU 1927: 107), bo i lligant-lo més al segle XIX que no al XX. Ja el titllava de «romàntic» Joaquim Folguera al capítol en què se n'ocupava dins *Les noves valors de la poesia catalana* (1919), que és el més breu de tots els que dedica a poetes de principi del segle (Carner, Guerau de Liost, López-Picó, Sagarra, Riba i Arderiu, a més de Maragall). Joan Arús, en l'apartat d'*Evolució de la poesia catalana* consagrat al període posterior als Jocs Florals, destaca el paper de Maragall en el decisiu trencament amb el floralisme, però critica obertament la seva concepció poètica —una crítica que també li feia Folguera i, implícitament, Nicolau d'Olwer.

Quant a la posició de Maragall en les antologies, si Schneeberger remarca les seves qualitats literàries i espirituals i li assigna el paper de «maître» (1922: 19),¹² i Grossmann remarca que va mostrar el camí cap al nou catalanisme poètic («Dem neuen dichterischen Katalanismus die Wege gewiesen zu haben» [1923: IV]), Giardini, tot i apuntar que «iniziò il periodo letterario sin'ora più importante del rinascimento catalano», el qualifica d'essencialment «romantico» (1926: 33-35) i en critica la poètica. Teixidor, finalment, en posa més en relleu els defectes que no pas les virtuts poètiques i remarca que la seva influència esdevingué truncada per «la tendència acabdillada per Eugeni d'Ors» (1936: 250).

Entre tots aquests parers crítics, Tasis és dels qui posa més obertament en relleu la importància de Maragall per a l'entrada de la modernitat en les lletres catalanes després de Verdaguer. Sense ell, afirma, «mancaria a la literatura catalana la sensibilitat moderna, el contacte amb Europa, la força d'inquietud i renovació que en aquell moment rebia el nom de “modernisme”» (1937: 16). I si, en parlar de la seva poesia, no dubta a assenyalar-ne les imperfeccions derivades de la seva poètica, això

12. En relació amb Schneeberger i també els altres antòlegs esmentats: Grossmann, Giardini i Teixidor, si no indico el contrari, faig referència als comentaris inclosos en les introduccions de les respectives antologies (en el cas de Teixidor, la de la part que li correspon del volum). El francès i l'italià, a més, van escriure unes breus notes biobibliogràfiques per a cada poeta antologat, les quals a vegades també inclouen comentaris crítics.

no li és obstacle per a destacar que «renova la lírica catalana i la fecunda amb la sensibilitat moderna» (1937: 20).

Quan a la postguerra Tasis va escriure, quasi vint anys després, l'assaig *Un segle de poesia catalana* (redactat a la dècada dels cinquanta i publicat el 1968), Maragall continuava ocupant un lloc preferent dins el seu cànon de la literatura moderna, específicament de la poesia, i de nou era l'únic autor postverdagerià a qui dedicava un capítol sencer.¹³

Hi ha un altre aspecte de Maragall que duu el nostre crític a atorgar-li una posició preminent: sense ell, explica, «mancaria també [a la literatura catalana] la consciència de la missió social i patriòtica que ha de complir, la convicció que l'intellectual, a Catalunya, no pot desentendre's de les convulsions polítiques i societàries que el volten, sinó que ha de col·laborar-hi, ha de destriar allò de bo i allò de dolent que continguin» (TASIS 1937: 16). En molts dels escrits de Tasis, des dels autobiogràfics fins als de crítica literària, la ideologia catalanista hi és ben present. I ho és sobretot a *La literatura catalana moderna*, obra concebuda en plena Guerra Civil i amb una finalitat explícitament propagandística. Però, si bé la seva visió té un biaix ideològic, no pot ser titllada de tendenciosa: si presenta Maragall com la «consciència civil que acusa l'imperialisme espanyol després de les desfetes de Cuba i Filipines», no s'oblida de remarcar que és també «la veu incoercible que culpa els catalans de llurs defectes, de llur manca de reflexió, de llur esperit rebel» (TASIS 1937: 18). Talment com digué Carles Riba —servint-se d'uns mots de Goethe—, a un crític no se li pot demanar que sigui imparcial, però sí que sigui just (RIBA 1986: 320). I, abans que res, Tasis fou un escriptor i un crític honest.

El capítol següent al maragallià és el que tracta de la poesia¹⁴ i és l'únic del llibre de 1937 subdividit en apartats: «Els deixebles de Ma-

13. Tot i haver estat publicat en volum pòstumament, el 1968, amb el títol *Un segle de poesia catalana* —que és com se'l coneix—, inicialment aquest assaig, amb el títol *La poesia catalana de 1833 a 1953*, formava part d'un aplec de textos inèdits, *L'espai i el temps*, presentat per Tasis al premi Josep Yxart el 1956 (ARAMON 1968: 10).

14. Tot i que es titula «La poesia moderna», cal creure que es tracta d'un error o d'una badada i que pròpiament hauria de dur el títol simplement de «La poesia», talment com els dos capítols següents es titulen «El teatre» i «La novel·la».

ragall», «Els mestres. L'Escola mallorquina», «Els mestres. Quatre poetes» i «Els joves». En relació amb el primer apartat, ja Bertrand havia parlat dels «deixebles» de Maragall, encara que per precisar que l'escriptor barceloní no havia format escola —Tasis també ho diu— i que, pròpiament, hi havia uns quants autors joves que s'havien adherit a la seva lliçó i al seu anhel de novetat; uns autors als quals l'estudiós francès dedica un petit capítol («Sur les pas de Maragall»), bé que incloent-hi poetes gens maragallians com Jeroni Zanné o Rafael Nogueras (1933: 121-126). Tasis tracta set autors; els cinc primers són d'inequívoca filiació maragalliana: Salvador Albert, Josep Pijoan, Francesc Pujols, Josep Lleonart i Emili Guanyavents.

Aquesta filiació, en canvi, pot sorprendre de trobar-la atribuïda a dos altres poetes: Joan Salvat-Papasseit i Magí Morera i Galícia. Respecte a Morera, el mateix Tasis s'avança a justificar-ne la inclusió en aquest apartat de «deixebles» de Maragall simplement per la influència que l'autor barceloní degué tenir en el lleidatà a l'hora de deixar d'escriure en castellà i passar-se al català. Haver subdividit el capítol sobre poetes en els quatre epígrafs esmentats obligava Tasis a fer aquests equilibris per encabir en el primer un autor més gran que Maragall, però la producció catalana del qual és posterior. En l'assaig escrit els anys cinquanta, més compartimentat, el podrà col·locar, amb dos altres poetes de la mateixa generació (Apelles Mestres i Francesc Matheu), en un apartat després del de Maragall i abans del dels maragallians.

Més sorprenent pot semblar la inclusió de Salvat-Papasseit entre els deixebles de Maragall. No pas perquè Tasis trobi en ell l'empremta maragalliana, apreciació que justifica degudament: «per damunt de les audàcies de forma (futurisme, calligrames) sura un gran amor als homes, una contemplació emocionada del món, i uns accents de revolta patriòtica i social, que el fan hereu directe del *Cant espiritual*» (TASIS 1937: 24-25). Part de la crítica posterior ha avalat aquesta filiació maragalliana de Salvat, com ara Tomàs Garcés (1972: 63-70) o Carles Miralles (1986: 142).¹⁵ Sobta, però, que Tasis remeti a tal filiació per situar Salvat, quan als anys vint i trenta hi havia una consens tàcit entre

15. Vegeu també MALÉ 2012: 148-149.

crítics i historiadors per incloure'l entre els poetes que en diem d'avantguarda. Nicolau el situava al costat de Foix —el qual vincula amb el «superrealisme»— i de Junoy —relacionat amb el «grafisme»—, i tots tres entre les «aportacions postsimbolistes» (1927: 110), una denominació que cal entendre en un sentit cronològic i que manllevava a Joaquim Folguera.¹⁶ També Schneeberger aplegava Salvat amb Foix i Junoy dins l'etiqueta de «postsymbolisme» (1922: 23), com ho feia Grossmann (incloent-hi Vicenç Solé de Sojo), bé que remarcant les reminiscències maragallianes de Salvat (1923: xxiv). Bertrand l'inclouïa en el capítol que titula «Expressionnisme», en què tracta de les tendències avantguardistes, també sota la denominació de «postsymbolisme» (1933: 177-183).¹⁷ Teixidor, finalment, afirmava que Salvat, Folguera, Foix, Sánchez-Juan i Junoy «escoltaven les sirenes» de «les noves tendències d'avançada» (1936: 252).

Teixidor es queixava, d'altra banda, que aquestes tendències encara no havien estat estudiades a fons. Però cal no oblidar que el 1932 Guillem Díaz-Plaja havia publicat el recull de textos *L'avantgardisme a Catalunya*, dins el qual n'assajava una ordenació i tractava els principals autors: els cinc esmentats per Teixidor, als quals afegia Dalí.

Tasis, tanmateix, no sembla tenir present ni aquest assaig de Díaz-Plaja ni els textos dels altres crítics esmentats. Que és com dir que no considerava que a l'avantguarda poètica li correspongués un apartat propi en la literatura catalana moderna. Un pensament en sintonia amb el que declarava el 1928, quan tenia vint-i-dos anys, en una enquesta en què es demanava als joves el seu parer sobre la realitat social: Tasis parlava de la «intoxicació» que creia que havia patit el jovent

16. Dins el capítol «El postsimbolisme a Catalunya» de *Les noves valors de la poesia catalana*, Folguera s'ocupa de Foix i de Junoy, bé que sense esmentar Salvat-Passeit, absència sorprenent tenint en compte que, si bé la mort prematura impedí al jove crític d'arribar a veure publicada cap de les obres poètiques de Salvat, sí que en podia conèixer alguns dels poemes apareguts en revistes com *Un Enemic del Poble*. Tampoc no arribà a veure publicat el *Primer llibre d'estances*, però va dedicar a Riba un capítol en què n'esmentava poemes inserits en publicacions periòdiques. Comerma tampoc no fa esment de Salvat en la seva *Història*.

17. De nou hi trobem poetes que no encaixen dins la denominació de l'apartat, com ara Agustí Esclasans o Josep M. Rovira i Artigues.

en diferents ordres i que l'havia abocat a la «pseudoliteratura immoral», de la qual ja s'estava refent a còpia del «dejuni de verbalismes buits i de floralismes»; un dejuni, continuava, que els havia donat «una tan gran austeritat en aquests ordres que ja totes les baladrieries ens desplauien», unes «baladrieries» que exemplificava afegint que «únicament així m'explico la manca de seguidors de les doctrines avantguardistes del grup de *L'Amic de les Arts*, que sembla que pel seu caràcter de destrucció i de renovació haurien d'ésser la bandera estètica de la joventut» (TASIS 2011: 387).¹⁸ Aquest parer de Tasis no dista gaire del de Cesare Giardini, que en la seva antologia de 1926 també havia situat Salvat-Papasseit en l'òrbita maragalliana, bo i fent-se seu el judici que el poeta de *La gesta dels estels* «era come un frantume del cuore spezzato del grande Maragall», a més de remarcar que havia sacrificat part de la seva obra a «l'assurda musa de la novità per la novità» per voler ser «avantguardista» contra la seva pròpia «sensibilitat» (1926: 263).

On situava Tasis, aleshores, els poetes que la historiografia literària tendeix a qualificar d'avantguardistes? En *La literatura catalana moderna*, col·locava Salvat, com hem vist suara, entre els «maragallians». No esmentava, d'altra banda, ni Junoy ni, més comprensiblement, Dalí.¹⁹ I un poeta també adscriuible a l'avantguarda com Folguera anava a parar al calaix de sastre que és l'apartat «Els joves», denominació principalment cronològica que aplega la majoria de poetes nascuts a partir de la darrera dècada del segle XIX, amb el benentès que la breu presentació que Tasis hi feia de l'autor d'*El poema espars*

18. Tasis s'alineava, doncs, amb el sector de la crítica catalana d'aquella època que es va mostrar recelós davant les propostes avantguardistes; vegeu MALÉ 2012: 177-199.

19. De la consideració que li mereixia el pintor i també escriptor figuerenc, Tasis en donava una mostra, de jove, en una carta del 1929 a Carles Capdevila, aleshores director de *La Publicitat*, en què li proposava d'esdevenir col·laborador regular del diari i adduïa, entre altres, aquest argument: «Ademés, d'ençà que veig que Salvador Dalí col·labora també, no em sembla una cosa tan difícil, i perdoneu» (2011: 390). Paga la pena, d'altra banda, llegir la referència que feia a l'artista empordanès en un article del 1958: «Salvador Dalí, curiós producte de la nostra època, dibuixant acadèmic, pintor glacial i llepat exsurrealista, exrevolucionari i actual home d'afers» (TASIS 2016: 324).

no inclou cap referència a les composicions avantguardistes. Tampoc no n'inclouïa la nota amb què Giardini presentava Folguera dins la seva antologia (1926: 231), en la qual, a banda de Salvat, no figura cap altre poeta dels considerats avantguardistes.

Cap al final d'aquest apartat dels «joves» (Folguera hi és tractat al principi), Tasis crea —sense cap marca gràfica— el subapartat «Altres noms importants», i és aquí on tracta Foix i Sánchez-Juan —separats per Manent, Garcés i Esclasans. Sánchez-Juan el presenta com un «càndid ressò actual de Verdaguer, amb un polsim de modernitat formal» (1937: 32). Foix és l'únic que insereix clarament dins l'avantguarda —sense emprar aquest mot— en esmentar «les seves tendències superrealistes» (com feia Nicolau), a més d'assenyalar que «aplica en *Gertrudis* un inflexible rigor intel·lectual a unes apariències [sic] revolucionàries i enigmàtiques» (1937: 31-32).²⁰

Anys després, a *Un segle de poesia catalana*, Tasis encara es resista a establir un capítol sobre l'avantguarda poètica en la seva ordenació dels poetes catalans. Certament, aplegava Folguera, Salvat-Papasseit, Foix i Sánchez-Juan dins un mateix apartat (tot assenyalant-ne tant els trets que els vinculen amb l'avantguardisme —especialment en el cas de Foix— com els que no), però flanquejats per Josep M. de Sagarra a l'inici i per Agustí Esclasans al final. Com que l'apartat no va precedit de cap presentació, el vincle que uniria aquests poetes seria el cronològic, havent tots nascut entre 1893 i 1895, excepte Sánchez-Juan, que era del 1904, la qual cosa fa difícil de justificar-ne la inclusió entre els altres. No deixa de ser sorprenent, d'altra banda, que Tasis continuï sense tenir en compte Josep M. Junoy, malgrat que en un article publicat no gaire temps després, escrit arran de la mort de Junoy, es referia a la seva producció poètica i als seus «versos futuristes» (TASIS 1956: 56).

Després de l'apartat «Els deixebles de Maragall» del capítol dedicat a la poesia de *La literatura catalana moderna* del 1937, ve el titulat «Els mestres. L'Escola mallorquina», en el qual tracta de Miquel Cos-

20. Recordem que fins al 1937 Foix sols havia publicat dos llibres de proses poètiques, *Gertrudis* (1927) i *KRTU* (1932), que són els que Tasis podia tenir presents, malgrat que només n'esmentí el primer.

ta i Llobera, Joan Alcover, Gabriel Alomar, Maria Antònia Salvà i Miquel dels Sants Oliver, i també dels més joves Llorenç Riber, Miquel Ferrà i Guillem Colom. Aquí Tasis no fa sinó seguir el consens —«oficial», en diria Guansé— a què havien arribat tots els crítics i historiadors respecte als poetes illencs agrupats sota la denominació d'«Escola mallorquina» i a la importància que se'ls atorgava dins la poesia del tombant i les primeres dècades del segle xx. Tant Folguera, Arús i Saltor en els seus articles i assaigs, com Nicolau, Comerma i Bertrand (capítol «L'autre Catalogne») en les seves històries, com també Schneeberger, Grossmann, Giardini i Teixidor en les respectives antologies, inclouen apartats o referències als poetes mallorquins (a tots o a uns quants).

Molt més interessant, des de la perspectiva de la historiografia literària, és l'apartat següent: «Els mestres. Quatre poetes». De nou Tasis se serveix del qualificatiu de «mestres», que cal entendre no en el sentit d'autors que han format escola i, doncs, deixebles, sinó en el de figures que «han influït en les noves generacions» (TASIS 1937: 25). Aquest seria el cas de Josep Carner, Josep M. López-Picó, Guerau de Liost i Carles Riba, «que es parteixen el ceptre de la poesia catalana i fan, encara avui, figura de mestres de la nostra lírica moderna», bo i representant «una mena de reacció contra la descurança de la forma del gran romàntic», Joan Maragall.²¹ En *Un segle de poesia catalana* va tornar a aplegar tots quatre poetes en un mateix capítol.

D'aquests noms, el de Carner és el que resultava més indiscutible per a tots els crítics, historiadors i antòlegs de la poesia catalana moderna. Cal deduir que també ho era per a Tasis, que el situa el primer d'aquest quadrivi. Ara, si entenia el concepte de «mestre» en el sentit, com hem vist, del qui exerceix influència, al capdavant hauria hagut de situar López-Picó, de qui afirma que «ha influït potser més que cap

21. Sobta que ara qualifiqui Maragall de «romàntic», com havien fet Nicolau i Folguera, quan al capítol que dedica a l'autor de *Nausica* maldava per vincular-lo amb la modernitat —com hem vist. El fet que, d'altra banda, en aquest capítol maragallès esmenti les paraules de Nicolau —«hom l'ha qualificat del “darrer romàntic català”»—, té l'objectiu tan sols d'aprofitar la relació que establia l'autor del *Resum* entre Maragall, Goethe i Novalis, en què aquests dos autors representen de retorn «a les fonts» clàssiques (TASIS 1937: 19).

altre poeta en l'evolució de la lírica catalana» (1937: 28). Això no obsta que es refereixi al «prestigi» de Carner i a la «seva posició excepcional en l'actual literatura catalana» (1937: 28); i que, posteriorment, a *Un segle de poesia catalana*, en faci una caracterització ben elogiosa com a poeta. Tanmateix, sorprèn que en un article de desembre 1958 sobre Josep Pla, en parlar del seu retrat de Carner, Tasis remarqui «l'agudeses del comentari i l'exactitud del resum que fa l'autor d'*Homenots* de la poesia carneriana»; un comentari en què Pla afirmava que «Carner és un gran poeta [...]». Però potser hauria pogut ésser encara més gran si el seu esperit no hagués estat saturat de tanta ironia»; i tot seguit en destacava les grans qualitats, però per reiterar, al final, que «la ironia li posa un límit» (TASIS: 2016: 324-325).

No es pot dubtar de l'altíssima consideració en què Tasis tenia la poesia carneriana: al mateix article de postguerra la considerava, al costat de la de Ribà, com la «de més qualitat» (TASIS: 2016: 328), i en una carta a Vicenç Riera Llorca, també de 1958, tot parlant de les pròpies «admiracions literàries», remarcava que, «dels catalans, Maragall per damunt de tot, seguit de Verdaguer i Carner» (TASIS 2011: 415). Però potser era aquesta mateixa gran estima i admiració que sentia per Carner, el que el duia a manifestar, a vegades, alguna reserva envers ell. Com quan es mostrava crític respecte al procés de revisió a què havia sotmès la seva obra al volum *Poesia* del 1957 (TASIS 2016: 155-158). O quan es planyia de l'escassetat de novel·les catalanes en «les èpoques que la nostra literatura s'ha vist dominada pel signe del poeta o del traductor», això és, «l'època en la qual tota producció editorial és posada, a Catalunya, sota el guiatge de Josep Carner, genial *diletante* de totes les cultures, o de Josep Maria Folch i Torres, hàbil explotador del sentimentalisme»; amb el qualificatiu de «diletant», per «genial» que sigui, i malgrat reconèixer «els immensos serveis que el poeta de *La inútil ofrena* ha retut a les lletres catalanes», Tasis palesava que la seva gran afeció per Carner no era incondicional (2016: 85).

Quant al segon poeta del quadrivi, Josep M. López-Picó, resulta un cas molt il·lustratiu de la fluctuació dels cànons literaris (SULLÀ 2010: 72 i 84). Abans del final de la Guerra Civil, era una figura indiscutible: d'una banda, com a director d'una revista i editor de llibres (*La Revista* i les Publicacions de La Revista), però sobretot com a

poeta i també com a assagista. Hem vist com Tasis remarcava el gran ascendent de la seva poesia; una idea que Joaquim Folguera havia formulat al final dels anys deu, tot i que havia especificat que López-Picó era el poeta més influent després de Carner (1976: 60). El judici de Folguera, el van reiterar Arús (1922: 77), Comerma (1923: 367) i Nicolau (1927: 109),²² i Saltor s'hi apropava en afirmar que «les figures de Josep Carner i, sobretot, de Josep M. López-Picó» van permetre a la lírica catalana de «superar, ja definitivament, tot el període literari anterior» (1934: 39). Una valoració no gaire distant en feia Josep Farran i Mayoral al principi dels anys trenta en sostenir que, d'ençà del seu primer *opus* poètic, «tota la poesia nostra ha ressonat de López-Picó» (1935: 104); i també Josep M. Capdevila, que, davant la publicació d'una *Antologia lírica* lopezpiconiana, el 1935 manifestava que «la joventut de Catalunya [...] hi té moltíssim a aprendre» (1965: 236). Poc abans, Bertrand havia qualificat l'escriptor barceloní de «le poète les plus riche de l'heure actuelle» i assenyalaria que «a-t-il formé de nombreux disciples» (1933: 164). I entre els antòlegs, Grossmann afirmava que López-Picó, amb Carner, eren les dues figures principals de la poesia de l'època («die beiden tonangebenden Führer des heutigen Poesie» [1923: xvi]), i Giardini el considerava «un innovatore e un maestro della moderna poesia catalana» (1926: 203); tot i que Schneeberger i Teixidor es mostraven menys contundents, situaven López-Picó al costat dels poetes més destacats del primer terç de segle.²³

22. Tasis és l'únic que no recull de Folguera el matís de la preeminència de Carner quant a l'influx sobre els altres poetes de l'època.

23. Podrien afegir-s'hi les ressenyes generalment positives que els crítics dedicaven a les obres poètiques de López-Picó dels anys vint i trenta: des del ja consolidat Manuel de Montoliu (als *Breviaris crítics*, val a dir que sobretot per als poemaris de caràcter religiós) fins a un jove com Tomàs Garcés (a *Notes sobre poesia*, 1933), passant pels diversos articles de Carles Riba. Ara bé, paral·lelament a totes aquestes valoracions en general favorables, les obres de López-Picó també eren objecte d'algunes crítiques negatives i d'acusacions com ara la d'obscuritat —de què també havia de ser objecte Riba. El mateix Montoliu l'havia formulada en un article sobre *Cinc poemes* (1926: 42); i la ressenya ja esmentada de Capdevila sobre l'*Antologia lírica* del 1935 mostra també, malgrat el reconeixement, les reserves que suscitava una poesia «difícil» (1965: 239). De fet, el pròleg de Riba a aquesta antologia es referia precisament a

L'autor va mantenir una posició privilegiada dins el cànon poètic modern als anys quaranta i cinquanta. La primera història general de la literatura catalana a la postguerra,²⁴ la de Joan Ruiz i Calonja (*Història de la literatura catalana*, 1954), encara el situava entre els «capdavanters» de la poesia dels Nou-cents; hi contribuïa la circumstància que el 1948 l'editorial Selecta n'havia publicat unes *Obres completes*, amb gran part de la producció poètica. Durant els anys cinquanta, a més, va ser inclòs en antologies i va ser objecte de diversos articles, per bé que, alhora, també pel tipus de poesia de mena religiosa que anava publicant, va començar a ser objecte d'oblits.²⁵ En aquest sentit, resulta ben simptomàtic el fet que, al marge de l'aplec del 1948, cap de les seves obres poètiques d'abans de la guerra no va ser —ni ho ha estat fins avui— reeditada.²⁶ D'aquesta manera, el poeta barceloní va anar perdent progressivament posició i pàgines en les històries literàries —i n'ha estat un factor decisiu el fet que la seva obra no hagi estat objecte de cap tesi doctoral ni d'estudis acadèmics.

Quan es va publicar *La literatura catalana moderna*, el 1937, López-Picó encara era entre els «mestres», i així l'anomenava Tasis, a més de considerar-lo —com hem vist— el poeta més influent de l'època. A la postguerra, dins *Un segle de poesia catalana*, va continuar situant-lo dins el grup dels quatre poetes destacats de la poesia moderna (a part de Maragall). Però amb dos petits canvis significatius: si al volum del 1937 el col·locava després de Carner i abans de Guerau

«l'atac i l'elogi» que alternativament rebia la poesia de López-Picó, i concretava el primer en la «incomprensió» dels lectors (RIBA 1986: 84-85).

24. Deixo de banda el *Resumen de literatura catalana* (1947), de Martí de Riquer, sobre el qual vegeu MALÉ 2001a.

25. Per exemple, el número que la revista *Ínsula* va dedicar a la literatura catalana el 15 de novembre de 1953 (núm. 95), preparat per Riba, Vicente Aleixandre, Joan Triadú i altres escriptors, contenia articles —per esmentar només els dedicats a poetes— sobre Carner, Guerau de Liost, Riba, Sagarra, Arderiu i Salvà, a més de poemes de Marià Manent, Garcés, Foix, Carner, Sagarra i Riba. L'oblit de López-Picó es va intentar esmenar amb un posterior article sobre ell encarregat per Riba a Albert Manent (GUARDIOLA 2017: 41; MANENT 1997: 94-95).

26. Tan sols un parell d'antologies van mantenir López-Picó mínimament present en el mercat editorial entre els anys seixanta i els vuitanta (1969 i 1986). No se n'ha fet cap de més recent.

de Liost, a l'assaig del 1968 ho feia en tercer lloc, rere Carner i Guerau; i passava de ser l'autor que «ha influït potser més que cap altre poeta en l'evolució de la lírica catalana» (TASIS 1937: 28), a ser «un dels poetes que [...] més han influït damunt els altres escriptors i damunt la lírica catalana» (TASIS 1968: 104).²⁷

Respecte al tercer «mestre», Guerau de Liost, el consens entre historiadors, crítics i antòlegs quant a la seva excel·lència era quasi unànime, tant abans del final de la guerra com a la postguerra. «Quasi» perquè, per a crítics com Arús (1922: 84-85) i Saltor (1934: 39), només Carner i López-Picó podien ser situats al capdamunt de la llista de poetes de les primeres dècades de segle. Tasis era dels qui hi afegia Bofill i Mates, tant el 1937 com a *Un segle de poesia catalana*. Ara bé: és un fet que la poesia de Guerau de Liost mai no ha tingut el nombre de lectors a què ha arribat, per exemple, la de Carner. El fet de morir el 1933 i no tenir presència en la vida cultural de postguerra (al marge d'unes poques edicions), van difuminar una mica la seva posició dins el cànon. N'és un petit indicatiu que Tasis, en ampliar, el 1953, la traducció castellana de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem amb un apartat —entre altres— de poetes catalans moderns, comencés tractant de Maragall, Carner i López-Picó, i tot seguit no hi afegís Guerau de Liost, sinó que hi interposés abans Riba i Sagarra (VAN TIEGHEM 1953: 484-485).²⁸

Això no obsta perquè, en un escrit del 1966, Tasis inclogués Bofill i Mates dins la llista dels qui «m'han guiat amb l'exemple de llur obra»,

27. Val a dir que Tasis amplia la influència exercida per López-Picó a la seva tasca com a editor de llibres i de *La Revista*; vegeu la necrològica que li va dedicar a TASIS 1959a.

28. És més que probable que Tasis volgués referir-se de primer als poetes encara vius (al marge de Maragall), atès que tot seguit esmentava tres poetes ja difunts: Guerau de Liost, Folguera i Salvat, els quals considerava que influïen en la poesia catalana recent a l'inici dels anys cinquanta —un judici sorprenent, potser degut a les edicions recents que se n'havien fet: l'*Obra poètica completa* de Guerau de Liost, editada per Selecta el 1948; les *Poesia completes* de Folguera, també per Selecta el 1951, i una *Antologia poètica mínima* de Salvat, publicada a Mèxic per la Biblioteca Catalana el 1947. En qualsevol cas, el que resulta revelador és que separi Bofill i Mates del grup dels «mestres»: Carner, López-Picó i Riba.

al costat de Riba, Fabra, Rovira i Virgili, Avellí Artís i Balaguer i Carles Capdevila (2011: 420). Sortosament, i a diferència de López-Picó, Bofill i Mates sí que ha rebut l'atenció dels acadèmics i s'han reeditat algunes de les seves obres.

Molt més interessant, des de la perspectiva de historiografia literària, és el quart autor que Tasis situa entre els «mestres» de la poesia catalana moderna el 1937: Carles Riba. És el primer crític a atorgar-li una posició preeminent entre els poetes dels anys vint i trenta. Certament, des que Alexandre Plana el va incloure en l'*Antologia de poetes catalans moderns* el 1914, amb vint-i-un anys, Riba havia anat guanyant rellevància, incrementada amb el premi Folguera el 1933 pel segon llibre d'*Estances*, però a còpia de combinar crítiques tant positives com negatives i sense arribar a l'estatus de «mestre».²⁹

Joaquim Folguera ja li dedicava un capítol a *Les noves valors de la poesia catalana* el 1919, quan encara no havia aparegut el primer llibre d'*Estances*. Ara, també en dedicava un a Josep M. de Sagarra i un altre a Clementina Arderiu, a banda dels de Carner, Guerau de Liost i López-Picó, amb la particularitat que col·locava Sagarra just després d'aquesta tríada i abans de Riba. Aquesta ordenació segueix Comerma en la seva *Història* del 1923. Un any abans, Joan Arús considerava que Carner i López-Picó eren els dos poetes més importants del moment —com veïem suara—, i rere d'ells sols esmentava, com a autors «significatius» i de «més visible transcendència», Guerau de Liost i Sagarra (1922: 85).

Nicolau d'Olwer, sorprenentment, no feia cap referència a Riba com a poeta en el *Resum* (1927), i sí a Sagarra. Poc abans, Josep M. Capdevila publicava un recull d'articles, *Poetes i crítics* (1925), en el qual dedicava textos a Carner, Guerau de Liost i Sagarra, però no a Riba —de qui, per cert, era amic.³⁰ Bertrand, a l'estudi del 1933 (quan

29. Sobre la mala recepció, per exemple, del primer llibre d'*Estances*, vegeu MALÉ 2001b: 27-37.

30. També en dedica a la poesia d'Alcover, Costa i Llobera i Folguera, a més d'una brevíssima nota sobre Arderiu. Capdevila ja havia mostrat poca afecció envers la poesia ribiana a la ressenya del primer llibre d'*Estances*, publicada a *La Veu de Catalunya* (edició del vespre, del 13 de setembre del 1919), signada amb les inicials M. M. (CARRERES 2003: 29).

ja havien aparegut els dos llibres d'*Estances*), inclou tant Riba com Sagarra dins la llarga nòmina del capítol «De l'impressionisme au symbole», sobre els autors del primer terç de segle; l'ordre de la llista sembla purament arbitrari (excepte la tríada Carner, López-Picó i Guerau de Liost, col·locada al capdavant), i l'espai que dedica a tots dos és similar i superior al dels altres poetes (fins i tot al de Bofill i Mates).

Quant als antòlegs, Schneeberger, després de tractar Maragall, es refereix a Carner i (via Eugeni d'Ors) a Guerau de Liost, i, tot seguit, a Sagarra i a López-Picó, en aquest ordre; i cal esperar que faci una enumeració de poetes de menor rellevància perquè aparegui el nom de Riba, al qual dedica unes poques ratlles, menys de les que havia escrit per a aquells primers autors. Grossmann destina les mateixes ratlles a Sagarra i Riba, però els poemes sagarrians antologats ocupen set pàgines i els de Riba només dues. En el cas de Giardini, deixant de banda que ordena els autors per data de naixement i a la introducció tot just n'esmenta uns quants, escriu una nota de presentació de Riba molt més llarga que la de Sagarra, però omple el mateix nombre de pàgines amb versos de l'un i de l'altre.³¹ Teixidor, a l'últim, rere la terna de Carner, Guerau de Liost i López-Picó, parla primer de Sagarra i després de Riba, que «completa la llista dels que han reeixit de [sic] desvetllar una grandesa autèntica» (1936: 251).

Aquest repàs de les obres dels historiadors i crítics d'entreguerres posa de manifest que, després dels tres noms pràcticament indiscutibles, Sagarra i Riba es disputaven un lloc entre els poetes considerats de més rellevància de l'època, però amb una destacada preferència envers Sagarra. Tasis, en canvi, no tan sols tria Riba per afegir-lo als tres poetes ja reconeguts com a «mestres», sinó que exclou Sagarra d'aquest lloc privilegiat. Cal destacar l'agosament de la seva aposta ribiana, fonamentada en la lectura dels dos llibres d'*Estances* (no esmenta *Tres suites*), que encarnaven un tipus de poesia que ell mateix

31. Giardini valora positivament tant la poesia ribiana com la sagarriana. El fet que la nota de Riba sigui més extensa podria explicar-se pel fet que l'antòleg tradueix (sense indicar-ho) part de la introducció de Manuel de Montoliu a l'antologia *Carles Riba* d'Edicions Lira (1923).

qualifica de «difícil» i unes composicions que «lliuren amb recança llur secret» (TASIS 1937: 29). Contribuïa a la preferència manifestada per Riba la tasca com a traductor dels clàssics, que Tasis no deixa d'esmentar.

A *Un segle de poesia catalana* es referma en aquesta tria, només que ja havien aparegut les obres ribianes de postguerra —*Elegies de Bierville, Del joc i del foc i Salvatge cor*—, amb les quals (juntament amb la seva tasca com a humanista i com a crític) Tasis podia fonamentar encara més el fet de considerar-lo «el més jove dels quatre grans mestres en els quals la lírica catalana posterior a Joan Maragall trobava renovellament i vitalitat» (1968: 107). A la postguerra, el reconeixement de Riba, tant per l'obra com per la dimensió civil i ètica, era ja generalitzat.³²

Aleshores, on queda situat Sagarra dins *La literatura catalana moderna*? Al capdavant de l'apartat següent, el d'«Els joves» —malgrat ser de la mateixa generació de Riba. Tasis en justificava la inclusió aquí i l'exclusió del grup dels «mestres» amb aquests mots: «Si no pot ésser-li encara atribuït el mestratge que dóna la maduresa d'una obra i d'un talent, Josep Maria de Sagarra té, tanmateix, una alta categoria en l'actual literatura catalana» (1937: 30). Els comentaris que li adreçava deixen entreveure una certa ambivalència: si d'una banda destacava que «recull la vivor de l'idioma popular i la vessa en la meravellosa riquesa dels seus versos», d'una altra en remarcava la «vèrbola sensual i fantasiosa» i apuntava que «la seva inspiració sembla, més que un estat de gràcia, una funció fisiològica, de tan natural com és el doll de versos [...]» (1937: 30).

El llenguatge de què Tasis se servia («vèrbola», «funció fisiològica») connota una certa prevenció respecte a l'escriptura sagarriana. De fet, ja de ben jove havia mostrat recels envers l'autor de *Vida privada*. Al *Diari íntim* del 1929, amb vint-i-tres anys, feia un inventari de projectes per assolir renom, entre els quals hi havia el d'escriure «uns assaigs crítics d'empenta contra Josep M. de Sagarra, Josep M. Folch i Torres, els “joves poetes” Llates, Font i Garcés, potser fins i tot contra Domènec Guansé [...]» (2011: 132); i després d'haver assis-

32. Vegeu la necrològica que Tasis li va dedicar: TASIS 1959b.

tit a una representació de *Les llàgrimes d'Angelina*, lloava la peça, però amb perspectiva crítica: «Admirem de nou la versificació fluida i fàcil de Sagarra, en un argument gastat, però suggestiu» (2011: 153).

A la postguerra, l'any 1958, en una sèrie d'articles sobre Josep Pla, l'aparellava amb Sagarra com els dos escriptors catalans de més públic i que representaven, per a molts, «la pervivència de la literatura catalana en la seva forma més assequible»; tot seguit feia aquest incís entre parèntesis: «La poesia de més qualitat, recordem-ho, té com a màximes figures les de Riba i Carner, que sempre s'han dirigit a unes seleccions» (TASIS 2016: 328). Aquesta última idea, ja l'havia manifestada el 1938 en una nota sobre Riba en què es referia a les poques probabilitats que tenia d'«esdevenir un autor popular», tot remarcant que «ésser un gran poeta [...] no vol pas dir ésser un escriptor popular»; i afegia que Riba era ben lluny de «la mentalitat d'adulació servil vers el públic que paga i mana, característica dels qui es vanen d'ésser escriptors populars» (TASIS 1938*b*). Que Tasis podria pensar en Sagarra per contrast amb Riba ho prova el que n'escrivia el 1957: «Avui dia [...] la figura més popular, que no vol dir la més influent [...], ni tan sols la més estimada, és Josep M. de Sagarra» (TASIS 2016: 308).³³

Per a Tasis, doncs, la de Sagarra no entrava dins la categoria de «la poesia de més qualitat». A *Un segle de poesia catalana*, on l'inclòia rere el capítol del quadri de «mestres», es preguntava quina era la causa per què «no entri amb la naturalitat indiscutida dels altres quatre en aquella categoria exímia del mestratge», malgrat les «consagracions oficials» rebudes en forma de premis i la seva «popularitat autèntica», mesurada en tiratges i taquilles (1968: 109).³⁴ Sense donar una resposta concloent, Tasis ho vinculava amb dos factors: d'una

33. La connotació negativa de l'adjectiu «popular» referit a Sagarra es troba també al passatge següent d'*Un segle de poesia catalana*: «És molt probable que Sagarra, menys refinat [que Garcés], sigui també més popular, amb la dosi de barroeria que això comporta en el gust» (TASIS 1968: 129). Sobre la diferent actitud de Riba i Sagarra davant el públic, vegeu MALÉ 2001*b*: 182.

34. L'article «José María de Sagarra como valor total», publicat per un jove Josep M. Espinàs de vint-i-sis anys a *Ínsula* el 15 de novembre de 1953 —esmentat per Tasis—, comentava aquesta situació ambivalent de Sagarra, entre la devoció del gran públic i la crítica d'un «tipo de intelectual» que li'n veia els defectes.

banda, la «facilitat» de la seva escriptura (concepte reiterat sovint) i una «sobrebundància de dons» (1968: 110), trets que no asseguraven la qualitat literària; de l'altra, la pròpia actitud de l'escriptor —«d'un total escepticisme, que voreja a vegades un aparent i àdhuc cridaner materialisme»—, actitud que no sols el duia a refusar d'exercir cap mena de mestratge vora els joves, sinó que semblava que «es complagués a provocar una hostilitat instintiva» (1968: 110).

L'aversió que el tarannà de Sagarra suscitava a Tasis quedava del tot palesa en un article del 1957 en què resseguia les seves facetes literàries; al final se centrava en la de dramaturg i explicava que la seva abassegadorà presència al Romea «n'ha allunyat tots els altres autors catalans, els quals no poden estrenar i per a ajudar els quals ell es guardarà molt bé de fer cap pas», perquè en «la seva situació de primeríssima figura del teatre català [...] ha creat al seu entorn una mena de buit, en el qual no tolera cap presència. Com aquell famós torero, el primer és ell, després no hi ha ningú» (TASIS 2016: 310). No es pot descartar que si Tasis es mostrava tan contundent en el seu judici, en una època —la dècada dels cinquanta— en què Sagarra s'allunyava de la resistència cultural i col·laborava a la premsa castellana, era també perquè recordava «el minyó de setze anys que jo era l'any 1922» i formava part dels qui van «aprendre bona part de llur catalanisme sentimental recitant o sentint declamar els versos roents d'*El foc de les ginesteres* i de “La campana de Sant Honorat”» (2016: 311).

Totes aquestes consideracions, de tipus més aviat personal, no impedièren a Tasis de reconèixer la vàlua indiscutible de la poesia de Sagarra, com revela el fet que, en un article sobre el volum *Poesia* (1957) de Carner, el situés entre «els més alts —començant per Carles Riba i seguint per Josep Maria de Sagarra i per Marià Manent» (TASIS 2016: 156).³⁵ En l'ampliació de la *Historia de la literatura universal* de Van Tieghem, a més, va emmarcar Sagarra immediatament rere Carner, López-Picó i Riba, encara que va escatimar-li la categoria de «mestre» (1953: 485).

35. L'esment aquí de Marià Manent s'explica, molt probablement, perquè era el «sagaç i complet prologuista» del volum *Poesia* de Carner, sobre el qual versava l'article (TASIS 2016: 156).

Rere Sagarra, Tasis esmentava Folguera dins l'apartat «Els joves» de *La literatura catalana moderna*, la qual cosa permet deduir, al marge de pertànyer ambdós a la mateixa generació de «joves», que el considerava un dels poetes destacats del primer quart de segle. També el situa després de Sagarra a *Un segle de poesia catalana*. Ara, si el 1937 no feia cap esment del seu vessant avantguardista, a l'assaig de la postguerra sí que es refereix a la seva adhesió al «cubisme balbucejant d'Apollinaire i de Picasso».³⁶ Però aquesta adhesió és vista com a passatgera, perquè Tasis valora Folguera com el poeta del dolor i de la mort, i com un dels que «més autènticament han expressat els neguits i les esperances de la joventut» (1968: 114-115).

Amb aquesta apreciació és prou clar que Tasis atorgava més rellevància a la seva poesia que la majoria dels altres crítics: ni Arús ni Saltor no la destacaven; Schneeberger tot just anomenava Folguera «le regretté critique et délicat poète», sense comentar-ne l'obra, i el relacionava amb la mort (1922: 24); Giardini sols parlava de Folguera en la nota que encapçala els seus poemes i per assenyalar, també, els temes poètics de la mort i el dolor (1926: 231); Grossmann no n'apreciava el contingut però sí la forma (1923: xxii), i Teixidor simplement l'aplegava entre els qui havien sentit els cants de sirena de les tendències avantguardistes; ja ho havia fet abans Bertrand —ens hi hem referit més amunt—, el qual li dedicava el mateix espai que a Salvat, Junoy o Foix, bo i remarcant que sols a l'inici es va alinear amb el cubisme poètic —idea que Tasis recull. On sí que hi havia consens és a considerar Folguera com un dels millors crítics de l'època, com palesa el fet que *Les noves valors de la poesia catalana* sigui una obra profusament citada.

En *La literatura catalana moderna*, Tasis es refereix, després de Sagarra i Folguera, als poetes de la Catalunya del Nord: Carles Grandó, Albert Saisset, Pau Berga i, de manera destacada, Josep Sebastià Pons. Hi ha un rerefons ideològic en la voluntat de fer visibles aquests poetes que proclamaven, més enllà de les fronteres oficials de Catalunya, «llur afirmació de la unitat de la nostra nacionalitat i la nostra

36. Això justificaria que tot seguit, dins el mateix apartat, tractés de Salvat-Passeit, Foix i Sánchez-Juan.

cultura» (1937: 31). Sorpren la inclusió de Saisset, autor rossellonès del segle XIX; Tasis devia seguir Bertrand, que també aplegava un grup de poetes rossellonesos: Pons, Saisset i Grandó, als quals dedicava, però, molt poc espai. De tots aquests autors, només Josep Sebastià Pons comptava amb un cert reconeixement per part dels crítics de l'època: tant Schneeberger com Grossmann, Giardini i Teixidor l'inclouïen en les respectives antologies. Amb tot, els poetes de la Catalunya del Nord no tenien gaire presència al període d'entreguerres.

Com tampoc no en tenien els poetes valencians, que només Teixidor va tenir en compte en recollir poemes de Francesc Almela i Bernat Artola.³⁷ Tasis no n'esmentava cap al seu llibre de 1937; però esmenarà el seu oblit a *Un segle de poesia catalana*, on inclourà Almela i Artola, a més de dos poetes joves de postguerra com Xavier Casp i Joan Fuster.

Uns «altres noms importants» esmentats a continuació de Sagarra i Folguera són Ventura Gassol i Clementina Arderiu. El cas de Gassol també té un cert interès des del punt de vista del cànon poètic. Fins al 1937 va gaudir d'un cert reconeixement per part de la crítica, encara que no fos de manera unànime: mentre Schneeberger tot just l'esmenta en la introducció del 1922 (al costat de Joan Arús i Marià Manent, també només esmentats) i en fa una valoració més aviat negativa en la breu nota que li dedica, el 1926 Giardini n'escriu una nota més extensa i força positiva, i Teixidor, a més de dedicar-li unes poques ratlles en la introducció del 1936, en selecciona fins a vuit composicions. I si Nicolau d'Olwer no hi feia referència en el *Resum* del 1927, Bertrand esmerçava un cert espai per comentar-ne la poesia a *La littérature catalane contemporaine* del 1933. On coincidien la majoria dels crítics és a remarcar el caràcter patriòtic que amara bona part dels versos de Gassol; Tasis no podia deixar de referir-s'hi en plena Guerra Civil, bo i col·locant el poeta de *Les tombes flamejants* entre els autors més destacats. Tanmateix, a *Un segle de poesia catalana* el situa en un apartat més discret, amb poetes com Lluís Valeri, Ferran Soldevila, Alfons Maseras i altres, per bé que li dedica força ratlles.

37. Comerma, dins la seva *Història*, tot i incloure-hi un capítol sobre «La Renai-xença a València», no anava més enllà del segle XIX.

Resulta igualment interessant el cas de Clementina Arderiu. Des que Alexandre Plana la va incloure en l'*Antologia de poetes catalans moderns* del 1914, quan encara no havia publicat cap llibre, només poemes esparsos, la seva presència és una constant en les obres dels crítics i historiadors literaris. Folguera li adjudica un capítol de *Les noves valors de la poesia catalana*, tot situant-la, així, entre els «grans» poetes catalans del moment (com també fa Comerma, tot seguint Folguera);³⁸ Schneeberger caracteritza la poesia d'Arderiu amb el triple de ratlles que no les que escriu sobre Riba, tot i triar d'ambdós tres poemes; Grosmann els dedica les mateixes ratlles, però tria el doble de poemes d'Arderiu (quatre); Giardini omple més pàgines amb versos d'Arderiu que no amb els de molts altres autors; Nicolau d'Olwer la qualifica de «valor positiva i absoluta de la nostra poesia» (1927: 41); Bertrand li dedica el mateix espai que a poetes com Tomàs Garcés o Marià Manent; Saltor posa el seu nom al capdavant d'un dels apartats de *Les idees literàries en la Renaixença catalana*: «La feminitat: Clementina Arderiu» (1934: 109);³⁹ finalment, Teixidor en tria fins a deu poemes, amb la qual cosa l'apropa als autors amb més composicions dins el volum.

Tasis participava d'aquest consens en considerar Arderiu, el 1937, un dels «noms importants» de la poesia catalana de les primeres dècades del segle xx. Tot i que a la postguerra, a *Un segle de poesia catalana*, la situa dins un subapartat sobre «Poesia femenina», amb altres autores, la destaca com «el més alt exemple de la poesia catalana femenina» i li dedica molt més espai que a les altres (1968: 131-132).

El següent poeta esmentat per Tasis a *La literatura catalana moderna* és J. V. Foix, al qual ja ens hem referit. Al paràgraf següent apareixen Marià Manent i Tomàs Garcés, tots dos de la mateixa generació (nascuts el 1898 i el 1901, respectivament). Massa joves per a fi-

38. Si Arús no l'esmenta és perquè, al marge de destacar els quatre poetes que considera més representatius del moment (Carner i López-Picó en primer lloc, i després Guerau de Liost i Sagarra), defuig explícitament «tot intent de fixació i valoració dels diferents poetes que integren el moment actual» i, per tant, no comenta cap altre autor coetani (1922: 85).

39. Sobre la qüestió de la «poesia femenina», força debatuda al període d'entreguerres i amb Arderiu com a eix central, vegeu MALÉ 2012: 260-291.

gurar a l'*Antologia de poetes catalans moderns* de Plana i per a ser esmentats a *Les noves valors de la poesia catalana* de Folguera, al llarg dels anys vint i trenta van anar consolidant la seva posició dins el cànon poètic: ja inclouen Manent i encara no Garcés tant Schneeberger, en la seva antologia del 1922 (any en què apareix la primera obra de Garcés, *Vint cançons*), com Grossmann, en la seva del 1923, i tots dos poetes ja figuren a l'*Antologia* del 1926 de Giardini; i malgrat que Nicolau no els esmenta com a poetes el 1927, ambdós són comentats per Bertrand el 1933 i estan àmpliament representats a l'antologia de Teixidor de 1936.⁴⁰

Tasis tracta de manera breu però elogiosa l'obra de l'un i de l'altre a *La literatura catalana moderna* (1937: 32), per bé que manifesta més confiança en la trajectòria poètica iniciada per Manent que no en la de Garcés: mentre que els poemes del primer, «no gaire abundants, li asseguruen un lloc destacat en la jove literatura», l'èxit que havien tingut les dues primeres obres del segon, *Vint cançons* (1922) i *L'ombra del lledoner* (1924), «no ha estat superat per una obra posterior», en referència a *El somni* (1927), *Paradís* (1931) i *El senyal* (1935). A *Un segle de poesia catalana* situa ambdós poetes al capdavant d'un capítol i també els inclou en la reduïda nòmina dels autors esmentats dins l'apartat de la poesia catalana moderna de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem. Quedava, així, prou palesa la rellevància que els atorgava.

El mateix caldria dir d'Agustí Esclasans, que col·loca immediatament després de Manent i Garcés dins *La literatura catalana moderna*. Esclasans és un altre exemple d'autor que ha perdut posicions dins el cànon poètic català. Es va donar a conèixer inicialment com a crític, autor de relats i traductor, fins que el 1929 va publicar el *Primer llibre de ritmes*, seguit pel *Segon* el 1930, fins a arribar a la quinzena el 1939, a més de set llibres d'*Odes* —una producció poètica que va continuar abundantment a la postguerra. Que Carles Riba escrivís un comentari relativament extens sobre al *Segon llibre de ritmes* devia ser tot un

40. Curiosament, Saltor sols esmenta Manent una vegada, i com a crític, en l'assaig del 1934. I tot i que Garcés hi apareix més sovint, la majoria de vegades ho fa també com a crític.

aval per al nou poeta del tombant dels anys trenta (RIBA 1986: 73-76).⁴¹ Si Bertrand li dedicava el mateix espai que a poetes com Foix, Folguera o Salvat-Papasseit, Teixidor en seleccionava un nombre de poemes semblant al de Manent i Garcés. Després de la guerra, Esclasans va anar publicant nous llibres, però sense que es reeditessin les obres dels anys trenta ni tampoc les posteriors.

El 1937 Tasis destacava Esclasans com un «esperit singular» per la invenció del *Sistema*, i qualificava els *Ritmes* de «copiosos i marmoris», tot palesant la impressió que li produïa —no tan sols a ell— aquella poesia caracteritzada per la «monotonia» i «afexigu[da] d'imatges monumentals» (1937: 32). A *Un segle de poesia catalana* remarcava la necessitat d'esporgar-ne l'obra poètica per trobar-hi «moments de pura poesia i d'absoluta bellesa formal» (1968: 118). Però això no li era obstacle per a situar-lo dins el mateix apartat de Sagarra i Foix, i per a incloure'l dins la selecció de poetes catalans de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem, novament posant en relleu que el considerava un autor important.

L'apartat sobre «Els joves» de *La literatura catalana moderna* es tanca amb tres poetes: Sebastià Sánchez-Juan —del qual hem parlat més amunt en relació amb la poesia d'avantguarda—, Joan Oliver i Joan Teixidor. D'Oliver, Tasis en remarcava l'«humorisme original», mentre que destacava Teixidor com «el poeta més interessant de la darrera generació».⁴² A *Un segle de poesia catalana* els situa en apartats diferents i dedica més espai a comentar la poesia de Pere Quart que no la de Teixidor. Per bé que, potser per descuit, a la traducció de la *Historia de la literatura universal* sols esmenta Teixidor, al costat de Màrius Torres, Salvador Espriu, Joan Vinyoli i Rosa Leveroni (VAN TIEGHEM 1953: 576), poetes que van donar a conèixer la seva

41. No s'ha de descartar que l'article de Riba fos una mena de deferència envers Esclasans després que n'hagués publicat, tres anys enrere, un de titulat «Les *Estances* de Carles Riba» (a *La Nova Revista*, el març del 1927), en què combatia les acusacions i els tòpics més estesos sobre la poesia ribiana.

42. Per les dates de publicació de les primeres obres de tots dos poetes, no podien ser esmentats per cap dels crítics, historiadors i antòlegs que hem pres com a referència, a excepció de Teixidor, que va afegir alguns poemes d'Oliver en la seva antologia del 1936 (sense, comprensiblement, incloure-s'hi ell mateix).

poesia durant o just després de la guerra i que cal considerar dins el cànon de la segona meitat del segle xx.

Tasis acaba la introducció de l'assaig *Un segle de poesia catalana*, escrit al principi dels anys cinquanta, amb aquestes paraules: «I és com a reflexió i testimoniatge d'uns escriptors catalans sobre les condicions de llur temps i de llurs contemporanis que jo voldria presentar aquest llibre i afegir a la seva condició informativa la d'una afirmació plena d'optimisme sobre la vitalitat de la literatura catalana en els darrers cent anys» (TASIS 1968: 27).

Aquesta obra crítica abraçava pròpiament més d'un segle —del 1833 al 1953— i volia ser, a més d'una «reflexió», un «testimoniatge» sobre els escriptors i, per tant, tenia una «condició informativa». Això explica que hi arribés a tractar uns cent trenta poetes. L'objectiu era sobretot mostrar, en una època de prohibicions i privacions per a la cultura del país, l'immens corpus de la poesia catalana i la seva «vitalitat» d'ençà de la Renaixença.

Si cenyim aquest corpus d'*Un segle de poesia catalana* als poetes entre Maragall i la Guerra Civil, és constituït per una setantena d'autors. És aquest el període contemplat a *La literatura catalana moderna*, però amb la particularitat que els poetes esmentats per Tasis són només trenta-cinc (els hem anat veient). És prou clar, doncs, que, per a una obra d'extensió reduïda —«un prospecte»— i amb finalitat divulgativa, va seleccionar tan sols uns quants autors, els que considerava més rellevants. Dit altrament: va establir un cert cànon. Aquest cànon també està representat a *Un segle de poesia catalana* per mitjà de l'ordenació dels poetes i confirma, amb pocs canvis, el del 1937.

Tanmateix, la selecció poètica de *La literatura catalana moderna* pot considerar-se només relativament un cànon, perquè en aquesta obra hi ha també una voluntat informativa i hi són comentats alguns autors que difícilment podríem considerar «canònics» i «clàssics», com ara Salvador Albert o Carles Grandó.

De fet, on Tasis va establir un autèntic cànon dels poetes del període esmentat va ser en l'ampliació de la traducció castellana de la *Historia de la literatura universal* de Paul van Tieghem, el 1953, dins l'apartat en què es referia a «los poetas catalanes sucesores de Verdguer». Un cànon, en part subjacent a *La literatura catalana moderna*

i matisat però no desmentit a *Un segle de poesia catalana*, que és constituït per: Maragall, Carner, López-Picó, Riba, Sagarra, Guerau de Llost, Folguera, Salvat-Papasseit, Lleonart, Manent, Garcés, Foix i Esclasons, als quals caldria afegir Maria Antònia Salvà i Clementina Arderiu, incloses, amb escriptores d'altres llengües, a l'apartat «Poetisas del amor» (VAN TIEGHEM 1953: 484-485 i 503). Entre tots aquests noms, sorprèn la presència de Josep Lleonart, un poeta que Tasis no havia destacat entre els altres «deixebles» de Maragall el 1937, però que, en l'assaig escrit als anys cinquanta i publicat el 1968, havia merescut un extens i elogiós comentari, sobretot d'un llibre aparegut el 1938, *Les elegies i els jardins*, amb poemes que «posaven en un dels llocs més eminents de la nostra poesia l'obra d'aquest maragallià» (1968: 83).

Els quinze poetes esmentats, amb Lleonart inclòs, podríem considerar-los la proposta feta per Tasis d'un cànon de la poesia catalana del primer terç del segle xx.

BIBLIOGRAFIA

- ARAMON (1968): Ramon Aramon, «Prefaci», dins: Rafael Tasis, *Un segle de poesia catalana*, Barcelona: Selecta, p. 5-14.
- ARÚS (1922): Joan Arús, *Evolució de la poesia catalana*, [Sabadell]: Tallers de «Arts Gràfiques» del successor d'en Joan Comas.
- BERTRAND (1933): J. J. A. Bertrand, *La littérature catalane contemporaine 1833-1933*, París: Belles Lettres.
- CAMPILLO (1994): Maria Campillo, *Escriptors catalans i compromís antifeixista (1936-1939)*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- CAPDEVILA (1965): Josep M. Capdevila, *Estudis i lectures*, Barcelona: Selecta.
- CARRERES (2003): Joan Carreres, *Josep Maria Capdevila. Ideari i poètica*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- COMERMA (1923): Josep Comerma, *Història de la literatura catalana*, Barcelona: Políglota.
- DÍAZ-PLAJA (1932): Guillem Díaz-Plaja, *L'avantguardisme a Catalunya*, Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- ESPINÀS (1953): Josep M. Espinàs, «José María de Sagarra como valor total», *Ínsula*, núm. 95 (15 novembre), p. 3.

- FOLGUERA (1976): Joaquim Folguera, *Les noves valors de la poesia catalana* [1919], ed. d'Enric Sullà, Barcelona: Edicions 62.
- FARRAN (1935): Josep Farran i Mayoral, *Política espiritual* («*El món de la cultura*», 1930-1932), Barcelona: Publicacions de «La Revista».
- FOIX (1990): J. V. Foix, *Obres completes. Sobre literatura i art*, ed. de Manuel Carbonell, Barcelona: Edicions 62, vol. iv.
- GARCÉS (1972): Tomàs Garcés, *Sobre Salvat-Papasseit i altres escrits*, Barcelona: Selecta.
- GAVAGNIN (2011): Gabriella Gavagnin, «Text, context i tradició: a propòsit dels paratextos de les traduccions italianes de literatura catalana», dins: Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil (ed.), *Entre literatures. Hegemonies i periferies en els processos de mediació literària*, Lleida: Punctum, p. 83-99.
- GIARDINI (1926): Cesare Giardini, *Antologia de poeti catalani contemporanei 1845-1925*, Torí: Le Edizioni del Baretto.
- GROSSMANN (1923): Rudolf Grossmann, *Katalanische Lyrik der Gegenwart* (1923), Hamburg: Casa Editorial Fausto.
- GUANSÉ (1937): Domènec Guansé, «*Literatura catalana moderna*, de R. Tassis i Marca», *La Publicitat* (17 novembre).
- GUARDIOLA (1990): Carles-Jordi Guardiola (ed.), *Cartes de Carles Riba I: 1910-1938*, Barcelona: La Magrana.
- (2017): *Carles Riba. Retrat de grup*, València: Tres i Quatre.
- MALÉ (2001a): Jordi Malé, «Història de les històries de la literatura catalana», dins: Manel Ollé, Ramon Pla i Jaume Subirana (ed.), *L'estudi de la literatura catalana: ordre i cànon*, Barcelona: Universitat Oberta de Catalunya, p. 1-53.
- (2001b): *Poètica de Carles Riba. Els anys del postsimbolisme 1920-1938*, Barcelona: La Magrana.
- (2003a): «La literatura catalana a la universitat. Esbós d'una història (I)», *Revista de Catalunya*, núm. 186 (juliol-agost), p. 41-63.
- (2003b): «La literatura catalana a la universitat. Esbós d'una història (i II)», *Revista de Catalunya*, núm. 187 (setembre), p. 81-109.
- (2012): *Les idees literàries al període d'entreguerres. Antologia de textos*, Lleida: Càtedra Màrius Torres / Pagès.
- MANENT (1997): Albert Manent, *Del noucentisme a l'exili*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- MIRALLES (1986): Carles Miralles, *Eulàlia. Estudis i notes de literatura catalana*, Barcelona: Edicions del Mall.
- MONTOLIU (1926): Manuel de Montoliu, *Breviari crític 1923-1924*, Barcelona: Llibreria Catalònia.

- NICOLAU (1927): Lluís Nicolau d'Olwer, *Resum de literatura catalana*, Barcelona: Barcino.
- PICORNELL (2010): Mercè Picornell, «D'acadèmics i distincions. Estudis literaris i dinàmiques de canonicitat», *Cultura*, núm. 6 (juny), p. 198-227.
- RIBA (1986): Carles Riba, *Obres completes. Crítica 2*, ed. d'Enric Sullà i Jaume Medina, Barcelona: Edicions 62, vol. III.
- RIGOBON (2011): Patrizio Rigobon, «Existeix una recepció italiana de la literatura catalana?», dins: Gabriella Gavagnin i Víctor Martínez-Gil (ed.), *Entre literatures. Hegemonies i periferies en els processos de mediació literària*, Lleida: Punctum, p. 13-24.
- RIQUER *et al.* (1936): M. de Riquer, J. M. Miquel i Vergés i J. Teixidor, *Antologia general de la poesia catalana*, Barcelona: Quaderns Literaris.
- ROBLES (2005): Ferran Robles i Sabater, «Les traduccions alemanyes de literatura catalana», *Zeitschrift für Katalanistik*, núm. 18, p. 215-229.
- SALTOR (1934): Octavi Saltor, *Les idees literàries en la Renaixença catalana*, Barcelona: Barcino.
- SCHNEEBERGER (1922): A. Schneeberger, *Anthologie des poètes catalans contemporains depuis 1854*, París: J. Povolozky et Cie., éditeurs.
- SULLÀ (2010): Enric Sullà, «Notes sobre la formació dels cànons literaris», *Cultura*, núm. 6 (juny), p. 62-85.
- TASIS (1937): Rafael Tasis, *La literatura catalana moderna*, Barcelona: Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.
- (1938a): «Defensa d'un llibre incomplet. Una obra sobre teatre», *Meridià* (4 febrer), p. 7.
 - (1938b): «Premis literaris. Carles Riba – A. Rovira i Virgili», *Meridià* (14 gener), p. 6.
 - (1956): «3 catòlics catalans», *Pont Blau*, núm. 40 (febrer), p. 56-60.
 - (1958): «A Lluís Nicolau d'Olwer», *Pont Blau*, núm. 65 (març), p. 100-102.
 - (1959a): «En la mort de López-Picó[,] poeta civil i religiós», *Pont Blau*, núm. 80 (juny), p. 198-200.
 - (1959b): «Carles Riba, símbol i cabdill», *Pont Blau*, núm. 81 (juliol), p. 218-220.
 - (1968): *Un segle de poesia catalana*, Barcelona: Selecta.
 - (2011): *Diari íntim. Escrits autobiogràfics*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Acontravent.
 - (2016): *Lectures de postguerra*, ed. de Montserrat Bacardí i Francesc Foguet, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- TEIXIDOR (1936): J[oa]n T[eixidor], «Poesia moderna», dins: M. de Riquer, J.

- M. Miquel i Vergés i J. Teixidor, *Antologia general de la poesia catalana*, Barcelona: Quaderns Literaris, p. 249-253.
- TRENC (2017): Eliseu Trenc, «Albert Schneeberger, catalanòfil i traductor», dins: *Estudis de Llengua i Literatura Catalanes / LXXI. Homenatge a Kálmán Faluba*, Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, p. 93-111.
- VAN TIEGHEM (1953): Paul Van Tieghem, *Historia de la literatura universal*, traducció i ampliació de Rafael Tasis, Barcelona: Miguel Arimany.